

Већу интердисциплинарних студија
Универзитета уметности у Београд
Сенату Универзитета уметности у Београду

ИЗВЕШТАЈ

КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

ВИДЕ КНЕЖЕВИЋ

Теорија и пракса критичке левице у југословенској култури (југословенска уметност између два светска рата и револуционарни друштвени покрет)

Одлуком Већа Интердисциплинарних студија Универзитета уметности у Београду од 18. фебруара 2019. године именована је Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације Виде Кнежевић у саставу, Др Милена Драгићевић Шешић, редовни професор на Факултету драмских уметности Универзитета уметности у Београду, председник комисије, Др Никола Шуица, редовни професор на Факултету ликовних уметности Универзитета уметности у Београду, Др Никола Дедић, ванредни професор на Факултету музичке уметности Универзитета уметности у Београду, Др Јасмина Чубрило, Филозофски факултет Универзитета у Београду и Др Соња Маринковић, ментор, редовни професор на Факултету музичке уметности Универзитета уметности у Београду.

На састанку одржаном 14. маја 2019. године чланови Комисије су се сагласили да дисертација Виде Кнежевић испуњава све услове за јавну одбрану и сачинили извештај који садржи: уводно образложење, биографске податке, анализу дисертације, критички увид и оцену резултата докторске дисертације и закључак Комисије.

БИОГРАФИЈА

Вида Кнежевић је рођена у Зрењанину 1980. године. Дипломирала је 2005. на Филозофском факултету у Београду, на катедри за Историју уметности. Постдипломске студије је завршила 2008. на Универзитету уметности у Београду, мастер студије Теорије уметности и медија са тезом „Критика политика женских идентитета у београдској уметности након 2000“. Од 2005. до 2010. године је уређивала и водила програм

Контекст галерије. У периоду 2008. до 2010. је предавала предмете Историја уметности и Теорија уметности на Високој школи ликовних и примењених уметности струковних студија у Београду. Била је кустоскиња – асистенткиња на 49. Октобарском салону, *Уметник грађанин, уметница грађанка, Контекстуалне уметничке праксе*, 2008. године. Ауторка је многобројних пројеката и изложби у области кустоских, уметничких и активистичких пракси: *Трајни час уметности. Ре-извођење непознатог* (2012); *Од креативног рада до креативног града* (2011); *Урбане машине и простори борбе* (2010); *Без граница? Неколико критичких рефлексција о европском и глобалном стању граница* (2009); *Young Visual Artists Awards* (2008); *Одступање: савремена уметничка сцена Приштине* (2007/2008); *Секс, рад и друштво* (2006/2007); и др. Њено поље рада тиче се иницијације и развијања критичког дискурса у савременој уметности и култури; односима уметности – политике – активизма; иницијације дискусија и јавног говора о савременој уметности и култури као процесу само-образовања, (само)рефлексije, (само)критике конкретне друштвене стварности. Радове континуирано објављује у часописима, зборницима радова и каталозима изложби почев од 2005. године.

Преглед објављених радова кандидаткиње:

2018, „Avangarda i kritički realizam: fragmenti o kontinuitetima u jugoslovenskoj kulturi i umetnosti u međuratnom periodu”, *Kultura, br. 161*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 28–38.

2018, Vida Knežević i Marko Miletić (ured.), *Gradove smo vam podigli: o protivrečnostima jugoslovenskog socijalizma*, Centar za kulturnu dekontaminaciju, Beograd.

2017, „Ilegalna grupa *Život* i levi umetnički front. Pitanje umetničkog organizovanja”, u Miloš Miletić i Mirjana Radovanović (ured.), *Lekcije o odbrani: da li je moguće stvarati umetnost revolucionarno?*, Kurs, Beograd.

2015, Vida Knežević and Ivana Marjanović, „Spaces of New (Art) Criticism and their Reconditioning: Few Theses from the post-Yugoslav context”, in: This Lijster et al., *Shifts in Contemporary Art Discourses*, Valiz, Amsterdam.

2014, Vida Knežević and Marko Miletić, „A Few Remarks on 'Minor Matters' (in Postsocialism)”, in: Vjera Borozan (ed.), *Close-up: Post-Transition Writings*, Artyčok TV, The Academy of Fine Arts in Prague.

2014, Vida Knežević and Marko Miletić, „Between a Projected Utopia and a Real Dystopia: Belgrade, a City on the Waterfront”, in: Vjera Borozan (ed.), *Close-up: Post-Transition Writings*,

Artyčok TV, The Academy of Fine Arts in Prague.

2013, Vida Knežević i dr., *Slobodni i suvereni. Umetnost, teorija i politika. Knjiga eseja i intervjuja o Kosovu i Srbiji*, Cenzura, Novi Sad, 2013.

2013, Vida Knežević and Marko Miletić, „A Few Remarks on 'Minor Matters' ”, *Unexpected Encounters*, Camera Austria, Graz, 2013.

2011, Vida Knežević i Marko Miletić, „Beograd 2020 – grad čuda, Nova kulturna politika u Srbiji i prostori borbe, *Zarez*, Dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja, *Zagreb, prosinac 2010, godište XII, br. 297–298, Republika*, Glasilo građanskog samooslobođenja, Beograd, godina XXIII (januar, 2011), br. 492–493; *Beton*, kulturno propagandni komplet, januar 2011.

2012, *Umetnost i politika – neoliberalni kapitalizam kao savremena kolonijalnost i pitanje radne snage*, u: Andrija Filipović (prir.), *Umetnost i/ili politika*, Karpos, Loznica.

2012, *Kosovo. Klasna borba. Strukturalno prilagodavanje. Suverenost. Knjiga eseja, dokumenata i intervjuja* (radni naslov), ured. Vida Knežević, Kristijan Lukić, Ivana Marjanović, Gordana Nikolić, Beograd/Novi Sad (u pripremi).

2011. *Radnik u protestu*, tekst povodom istoimene izložbe Vladimira Miladinovića, projekat *Kontekst u mesnoj zajednici*, Beograd.

2009, *Pozicioniranje u Evropi bez granica: razgovor između grupe h.arta i Kontekst*, u okviru radionice i izložbe: *Bez granica? Nekoliko kritičkih refleksija o evropskom i globalnom stanju granica*, koncept i uvodni tekst u katalogu izložbe.

2008, *Kritika politika ženskih identiteta u beogradskoj umetnosti nakon 2000. godine*. U: Mariela Cvetić..(et al.), *Fascinacije teorijom: ka novoj teoriji vizuelnih umetnosti i kulture*, Prodajna galerija “Beograd”, Beograd.

2008, *(Umetnik) Građanin drugog reda/(umetnica) građanka drugog reda. Društveni kontekst i savremena umetnost U: 49*. Oktobarski salon, *Umetnik-građanin / Umetnica-građanka, kontekstualne umetničke prakse*, tekst u katalogu izložbe, Kulturni centar Beograda, Beograd (sa Ivanim Marjanović)

2008, *Kontekst Arhiva 06/07/08*, ko-urednica publikacije, Kontekst, Beograd.

2008, *Odstupanje: savremena umetnička scena Prištine*, tekst u katalogu izložbe, Kontekst, Beograd (zajedno sa Kristijanom Lukićem, Ivanom Marjanović i Gordanom Nikolić).

2007, *Translating the Work/Negotiation, Translation, Articulation...*, U: Curatorial Translation Reader, ured. Suzana Milevska, Centar za vizualno i kulturno istraživanje, Skoplje.

2007, *I G R A M I G R A M I G R A M*, tekst za katalog izložbe Ivane Smiljanić, Centar za kulturnu dekontaminaciju i Kontekst, Beograd (sa Ivanom Marjanović)

2007, *Samoobrazovanje: samoupravni obrazovni sistem u umetnosti (s-o-s projekat)*, broj 14, TkH – centar za teoriju i praksu izvođačkih umetnosti, Beograd (saradnica na broju)

2007, *Seks, rad i društvo*, ko-autorka uvodnog teksta u katalogu, Kontekst, Beograd

2006/2007, *Boks meč*, U: *Boks meč, ready made teatar*, TkH broj 12, TkH – centar za teoriju i praksu izvođačkih umetnosti, Beograd (sa Anom Vilenicom)

2006, *O Mangelos nagradi, novim organizatorima i ovogodišnjem konkursu*, uvodni tekst u katalogu izložbe, Kontekst i Dez org, Beograd (sa Ivanom Marjanović)

2005, *Is There Any Art Criticism in Serbia Today?*, *Gazet' Art magazine/Gap*, Greece (sa Ivanom Marjanović)

2005, *Divergiranje u realnosti*, tekst u katalogu izložbe, SKC, Beograd (sa Ivanom Marjanović)

АНАЛИЗА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Технички подаци: Дисертација *Теорија и пракса критичке левице у југословенској култури (југословенска уметност између два светска рата и револуционарни друштвени покрет)* обухвата 229 страница текста (А4 формата, са маргинама од 2,5 cm, проредом 1,5, стандардним фонтом Times NewRoman величине 12 тачака). Текст рада садржи Апстракт/Abstract (укупно четири стране) и седам поглавља: УВОД (8–19); ИСТОРИЈА, КЛАСА, ДОГАЂАЈ: СМЕРНИЦЕ ЗА ЧИТАЊЕ (20–39); СОВЈЕТСКИ И ЗАПАДНОЕВРОПСКИ УТИЦАЈИ КРИТИЧКЕ ЛЕВИЦЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ КУЛТУРИ (40–80); РЕВОЛУЦИОНАРНИ ДРУШТВЕНИ ПОКРЕТ У ЈУГОСЛАВИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА (81–114); ЈУГОСЛОВЕНСКА УМЕТНОСТ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА (115–148); ИЛЕГАЛНА ГРУПА *ЖИВОТ* И ЛЕВИ УМЕТНИЧКИ ФРОНТ (149–192); ЗАКЉУЧАК (193–209). Списак коришћене литературе дат је на странама 210–222. На крају су приложени биографија кандидаткиње са законом прописаним изјавама о раду. Рад има 468 напомена.

У дисертацији *Теорија и пракса критичке левице у југословенској култури (југословенска уметност између два светска рата и револуционарни друштвени покрет)* ауторка се бави извођењем теорије и праксе критичке левице у југословенској култури и разматра студију случаја југословенске уметности између два светска рата и теоријски уметничку праксу *социјалне уметности* кроз анализу материјалне праксе илегалне уметничке групе *Живот* (1934), комплексно сагледавајући њен однос са тадашњим револуционарним покретом. Акценат је на три паралелна правца активности групе *Живот*

који се међусобно прожимају: 1. свесна одлука о преузимању медија графике као оног који омогућава доступност и масовну репродукцију и доводе до политизације уметничке праксе уметничким средствима; 2. борба за боље материјалне и радне услове уметника у конкретном друштвено-економском систему; 3. допринос револуционарном покрету предвођеном Комунистичком партијом.

После методолошки добро организованог УВОДА, ауторка у првом поглављу ИСТОРИЈА, КЛАСА, ДОГАЂАЈ: СМЕРНИЦЕ ЗА ЧИТАЊЕ анализира концепт Историје и нелинеарног поимања времена и простора, даје структурно и историјско разумевање појма класе, анализира Грамшијев појам „органиски интелектуалац” и Бадијуев концепте Пубуне, Догађаја и Истине. У другом поглављу, ИСТОРИЈА, КЛАСА, ДОГАЂАЈ: СМЕРНИЦЕ ЗА ЧИТАЊЕ сагледају се култура и уметност у постоктобарској Русији, анализира феномен *социјалистичког реализма*, Лифшицова марксистичка филозофија и теорија уметности и Лукачев појам *критичког реализма* кроз призму Џејмсоновог савременог читања Лукача. У трећем поглављу, РЕВОЛУЦИОНАРНИ ДРУШТВЕНИ ПОКРЕТ У ЈУГОСЛАВИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА дат је осврт на друштвено-политички контекст, раднички покрет и деловање Комунистичке партије Југославије, сагледана је антифашистичка политика Народног фронта и улога штампе, легалне и илегалне, представљен је женски револуционарни покрет, како би се објаснило интерсекционално повезивање феминизма, марксизма и критичког реализма, са посебним освртом на рад студената Београдског универзитета. У четвртном и петом поглављу ЈУГОСЛОВЕНСКА УМЕТНОСТ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА и ИЛЕГАЛНА ГРУПА *ЖИВОТ* И ЛЕВИ УМЕТНИЧКИ ФРОНТ изложена је срж студије, анализирани су појмови *критичког реализма*, односи авангардне уметности и критичког реализма, утицај надреализма и анализиран је сукоб на књижевно-политичкој левици. Посебна пажња посвећена је осветљењу делатности групе *Живот* и уметника Мирка Кујачића, али су осветљени и рад *Бојкоташа* и *Салона Независних*. Рад заокружују опсежан Закључак, Списак коришћених извора и литературе.

КРИТИЧКИ УВИД И ОЦЕНА РЕЗУЛТАТА

Општи поглед на докторску дисертацију, предмет и циљ рада

Тема докторске дисертације Виде Кнежевић припада области интердисциплинарних студија, уже – критичкој теорији, теорији уметности и савременој филозофији. Кандидаткиња се бави извођењем теорије и праксе критичке левнице у југословенској култури, и разматра студију случаја југословенске уметности између два светска рата. Теорија критичке левнице везана је за концепте критичке теорије друштва развијане у франкфуртској школи током тридесетих година 20. века и допринос Хоркхајмера, Адорна, Маркузеа, Бењамина, Фрома и других. Овај теоријски комплекс ауторка тумачи као

основу на којој се развијају савремена теорија и пракса критичке левице, оцењујући као преломну тачку тог развоја допринос Валтера Бењамина и његов теоријски концепт осамостаљивање превода од свог оригинала. Усвајајући постструктуралистичко проширење појма „превођење“, посебно схватање концепта превођења у контексту постколонијалних студија по којем то није само лингвистички појам, већ првенствено опште културни, а затим и социјални феномен (Спивак, Баба, Буден), ауторка као циљ рада поставља преиспитивање односа актуелне југословенске уметности међуратног периода и конкретне друштвене стварности, то јест, промишљање друштвеног статуса и функције уметничке теорије и праксе као простора производње значења и вредности и покушај њиховог *превођења* у савремени контекст.

Основне полазне хипотезе

За разлику од доминантних модернистичких историчарко-уметничких анализа које уметничке праксе четврте деценије 20. века сагледавају кроз недовољно прецизан општи појам *социјалне уметности* (*социјални реализам*, *нови реализам*), схваћен као један од уметничких праваца или стилова тога времена, ауторка поставља тезу о поменутих уметничким праксама као одређеном склопу *друштвених односа* које треба тумачити кроз, у односу на досадашње, прецизнију дефиницију *критичког реализма*, а на начин на који га опредељују теоретичари уметности Михаил Лифшиц и Ђерђ Лукач. Полазећи од дебата између теоретичара Растка Мочника и Миклавжа Комеља о претечама југословенске партизанске уметности, истраживање износи тезу о континуитету авангардних уметничких пракси које претходе и које се коначно сустичу у партизанској уметности као теоријско-уметничком и политичком *новуму*. Југословенске уметничке праксе *критичког реализма* четврте деценије 20. века, сагледане су кроз деловање група *Живот*, *Бојкоташи*, *Покрет независних* и серију контра-изложби под називом *Салон независних*, и изнета је хипотеза да је *критички реализам* у југословенској култури међуратног периода био наставак авангардних теоријско-уметничких пракси у радикално измењеним друштвено-политичким околностима, што је условило и промене самог авангардног језика.

Методолошки оквир истраживања

У истраживању су коришћени историјски и критичко аналитички метод, са фокусом на критичку теорију друштва франкфуртског круга и теорију „превођења“ која је базирана на проширеном значењу појма у оквиру постколонијалних студија *културалног превођења* (Спивак, Баба) и савремено извођење појмова/теорија *политичког*, *универзалности* и *еманципације* (Харт, Негри, Батлер). Истраживање је базирано на поновном читању примарне архивске грађе. Ауторка се позива на политизацију истраживаних артефаката данас, у контексту политичких пракси (пост)југословенске уметности, скривене под *пепелом* Историје, у смислу *живог архива*, оног који у себи носи потенцијал еманципације друштвене и културне шполитике памћења, кроз интерсекционално повезивање

марксизма, феминизма, студија културе, критичке теорије уметности, критичке историје уметности и историје, схваћене кроз концепт историјског материјализма.

Паралелно са истраживањем примарних извора ауторка се бави теоријском концептуализацијом и експликацијом кључних теоријских појмова и приступа битних за разумевање теоријске и критичке перспективе истраживања (појмови *историје*, *класе*, *класне борбе*, *догађаја* и *органиског интелектуалца*).

Резултати истраживања

Истраживање је показало да југословенска револуција није била тек нужни (и очекивани) след друштвено-политичких, економских и културно-уметничких околности међуратног периода, специфично четврте деценије 20. века која је претходила ратним збивањима, већ континентни, интерсекциони, транснационални, авангардно-комунистичко-феминистички и антифашистички *прелом*, који је, политиком континуитета, заједништва и *органиске* повезаности водио ка трансформацији „начина производње” и „друштвених односа”, како уметнички, тако и политичких. Ауторка закључује: „Уметност која се у конкретном Догађају сусрела са Политиком, отворила је хоризонт будућности. Будућности (уметности) у којој уметност губи ауру (уметничке) аутономије, производећи тако могућност еманципацијских друштвених односа у којима је уметност тек један део, али равноправан!, *новог* (Друштва), *Леви уметнички фронт*, произашао из уметничко-политичких активности илегалне групе *Живот*, чинио је тако органску и интерсекционалну заједницу са револуционарним покретом (радничким, омладинским и женским), унутар којег су утицаји били обострани” (197). Кроз истраживање је показано да су многи фактори – локални, интернационални, уметнички, политички – омогућили такав след историје, и неколико њих је посебно издвојено као кључно за сагледавање уметничких и политичких противречности које су одлучујуће утицале на теорију и пракси критичке левнице у југословенској култури.

У раду је анализирана теорија и пракса постоктобарске совјетске авангарде и показано је да се при сагледавању њеног утицаја на истраживане феномене мора узети у обзир целокупан друштвено-политички контекст у којем настају ове уметничке праксе, да би се истакла битна разлика: док се развој совјетске авангардне уметности сагледава унутар друштвених процеса у којима се *револуција* већ догодила, у случају југословенских уметничких пракси радило се о *предреволуционарној* фази и капиталистичким друштвеним односима. Било је зато неопходно ново читање полемика око статуса и функције уметности у новом друштву, сагледавање различитих појава у трећој и четвртој деценији, када се артикулише појам *социјалистичког реализма*. У раду је зато изнета теза о неопходности поновног читања и разумевања појма у односу на Гројсове поставке, а уз уважавање нових теоријских приступа Лифшица и Лукача.

У дисертацији је анализирано и на нов начин објашњено питање односа југословенских авангардних уметничких пракси (зенитизма и надреализма, пре свега) и њихових теоријско-уметничких утицаја на *социјалну уметност* (односно *критички реализам* четврте деценије), те конкретне сарадње и комуникације међу њиховим протагонистима, што је изведено кроз парадигматичну студију случаја уметника Мирка Кујачића, који је био у директном и индиректном контакту са оба авангардна покрета, а затим један од оснивача илегалне групе *Живот*.

У раду је сагледаван феномен *сукоба на левици* у односу на визуелну уметност у проширеном смислу, кроз призму друштвено-политичког контекста. Ослањајући се на ставове Зорице Стипетић, ауторка је показала да се тадашњи политички сукоб морао да *преводи* у књижевно-естетски, те да су полемике у часописима *Израз* и *Печат* биле простори артикулација појединачних тенденција унутар лево оријентисане интелигенције. Указано је да се сукоб на различите начине артикулисао у различитим центрима. Истраживање је показало да је у периоду када је партија могла да изврши одређени утицај на *уметнички леви фронт* у настајању, партијски врх био у расулу и ван земље. Након 1937. године, када се партијски врх враћа у земљу, критичке уметничке праксе су саме одбациле покушај наметања догматизације одозго.

У раду су на нов начин интерпретирани делатност Марка Кујачића и групе *Живот* у склопу сагледавања специфичности друштвено-политичких прилика. Ауторка закључује да је пресудна важност питања политичког организовања (уметника), бар исто толико важна колико је и питање колективитета, статуса и функције уметника, као и самог уметничког рада у односу на поље политике, те проблема односа уметничке форме и садржаја – што су све питања инхерентна уметности левице од Париске комуне до данас.

Коришћена литература

Списак коришћене литературе је сегментиран по типовима извора: 82 публикације, 79 јединица из Часописа/Периодике/Зборника радова, 8 каталога изложби, архивском грађом из Историјског архива Београда, Фонд „Удружење пријатеља уметности Цвијета Зузорић” (1099), вебографијом са 11 јединица и три видеа.

Завршна оцена

Докторска дисертација *Теорија и пракса критичке левице у југословенској култури (југословенска уметност између два светска рата и револуционарни друштвени покрет)* Виде Кнежевић представља аналитички интердисциплинарни научни рад који у потпуности задовољава критеријуме и стандарде докторских студија на Универзитету уметности у подручју интердисциплинарних наука о уметностима и медијима. Уже, она припада областима критичке теорије, теорије уметности и савременој филозофији.

Кандидаткиња је дала научни допринос истраживаној теми извођењем теорије и праксе критичке левике у југословенској култури и разматрањима студије случаја југословенске уметности између два светска рата.

Комисија докторску дисертацију Виде Кнежевић оцењује као научно заснован, оригиналан и обухватан аналитички рад. Истичући да је овим радом дат значајан допринос методолошком и сазнајном обогаћењу досадашњих резултата истраживања овог важног сегмента историје уметности, чланови Комисије са задовољством предлажу Већу Интердисциплинарних студија и Сенату Универзитета уметности да прихвати Извештај, те да покрену процедуру за јавну одбрану докторске дисертације Виде Кнежевић.

Чланови Комисије:

.....

Др Милена Драгићевић Шешић, редовни професор на Факултету драмских уметности Универзитета уметности у Београду, председник комисије

.....

Др Никола Шуица, редовни професор на Факултету ликовних уметности Универзитета уметности у Београду

.....

Др Никола Дедић, ванредни професор на Факултету музичке уметности Универзитета уметности у Београду

.....

Др Јасмина Чубрило, Филозофски факултет Универзитета у Београду

.....

Др Соња Маринковић, ментор, редовни професор на Факултету музичке уметности Универзитета уметности у Београду